

Глобальна криза, фінансіалізація і технологічний розвиток

АНОТАЦІЯ. У статті доведено, що основним чинником кризи є впровадження шостого технологічного укладу, а набуття нею статусу глобальної є наслідком фінансіалізації глобальної економіки. Аналіз праць провідних зарубіжних учених свідчить, що термін «фінансіалізація» виник на основі ідеології лібералізму у 1920-х роках і зазнав широкого розповсюдження у 1990-х роках на основі утвердження наприкінці 1970-х — на початку 1980-х років ідеології неолібералізму. Фінансіалізація гіпертрофовано збільшує обсяги глобального фінансового сектору, посилює його роль у розширеному відтворенні глобальної економіки, перерозподіляє на свою користь доходи глобального реального сектору, відволікаючи необхідні для його розвитку фінансові ресурси та стримуючи цим процес технологічного оновлення виробництва. Країни світового ядра, фінансовий сектор яких відіграє провідну роль у глобальному фінансовому секторі, отримують можливість перерозподіляти на свою користь доходи реального сектору країн світової периферії. Підкреслюється, що впровадження нового технологічного укладу створює можливості для технологічного розвитку країн периферії, але домінування в умовах фінансіалізації на глобальному фінансовому ринку спекулятивних капіталів ускладнює одержання ними надійного джерела середньо- і довгострокових кредитів та інвестицій. Для розвинених країн створюються можливості позбутися своїх виробництв попереднього домінуючого технологічного укладу переведенням їх до менш розвинених країн і законсервувати існуючу технологічну ієрархію глобальної економіки шляхом впровадження виробництв нового технологічного укладу, що й дозволяє аргументовано вважати фінансіалізацію чинником збереження диференціації рівнів технологічного розвитку країн світу. Аналізуються два шляхи підвищення технологічного рівня країн світової периферії: шлях наздоганяючого розвитку і шлях випереджального розвитку. Доводиться, що наздогнати країни-лідери і навіть випередити їх стає можливим лише при переході від «траєкторії переслідування» до «руху на випередження» запровадженням принципово нових технологій раніше за них. Така можливість здійснити технологічний стрибок для країн периферії виникає, відповідно до «довгих хвиль» Кондратьєва, раз на 50—60 років і потребує наявності відповідної наукової, технологічної, фінансової бази і приводить до серйозних змін життя усього суспільства. Доводиться, що єдиним суб'єктом здійснення такого технологічного стрибка є національна держава.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Глобальна криза, фінансіалізація, фінансовий і виробничий капітал, спекулятивний капітал, технологічний розвиток, технологічна революція, технологічний уклад, наздоганяючий та випереджальний розвиток.

Вступ

Початок ХХІ століття ознаменувався розгортанням світової фінансової кризи 2008—2010 рр., найпотужнішої з часів «Великої депресії» 1929—1932 рр., першої глобальної кризи, завдяки якій стало зрозумі-

¹Радзівська Світлана Олександрівна — кандидат економічних наук, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії Державного економіко-технологічного університету транспорту. Сфера наукових інтересів: глобальна економіка та тенденції її розвитку, фінансові аспекти глобалізації, технологічний розвиток. Електронна адреса: radzievskaya@yahoo.com.

лим, що саме США є головним фінансовим центром світу. Регіональні фінансові кризи (Азійська фінансова криза, Японська банківська криза, Латиноамериканська боргова криза) не мали такого впливу на глобальну фінансову систему. Причина полягає у тому, що саме США є основним гарантом міжнародної фінансової системи; постачальником доларів, які широко використовуються і як золотовалютні резерви, і як міжнародний засіб розрахунків; вкладником фінансового капіталу, що подорожує світом з метою зібрати найкращий врожай. Іншим країнам може не подобатися все зазначене, але фінансова криза в США має глобальний вимір². Криза показала, що фінанси відіграють провідну роль у глобалізації, яку розглядають як політичний проект³. Ця криза, починаючись як світова фінансова, переросла у глобальну економічну, виявивши домінування в сучасній світовій економіці глобального фінансового сектору, його визначальну роль у характері перебігу глобальних процесів, їх фінансіалізацію. Саме у зв'язку з посиленням ролі фінансового капіталу А. Тернер, голова Управління з фінансового регулювання Великої Британії, в лютому 2010 року назвав фінансіалізацію основною причиною фінансової кризи 2007–2010 років⁴.

Одночасно з розвитком цієї глобальної кризи спостерігається процес технологічного оновлення світу, перехід провідних країн на шостий технологічний уклад, побудова ними постіндустріального суспільства. Синхронність розвитку глобальної кризи і технологічного оновлення світу підтверджують достовірність теорій «довгих хвиль» М. Кондратьєва⁵, в ході яких відбувається впровадження технічних новацій, зміна основних технологій, і циклічних процесів ділової активності Й. Шумпетера⁶, в яку він помістив поняття «хвилі Кондратьєва», пов'язавши цикли з інноваційною діяльністю⁷ і визнавши специфічність кризи як «процесу творчого руйнування»⁸. Необхідно звернути увагу на те, що «Йозеф Шумпетер по-новому відродив дуже стару концепцію «деструктивних інновацій», за допомогою якої спро-

² The Global Financial Crisis: Analysis and Policy Implications/ Dick K. Nanto [Coordinator, Specialist in Industry and Trade] // Report for Congress, Prepared for Members and Committees of Congress. October 2, 2009. — Washington: Congressional Research Service, 2009. — P. 4.

³ Report of the Secretary-General of UNCTAD to UNCTAD XIII. Development-led globalization: Towards sustainable and inclusive development paths. — New York; Geneva: UN, 2011. — P. 5.

⁴ Financialization. — Available at: <https://en.wikipedia.org/wiki/Financialization>

⁵ Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения: Избранные труды / Н.Д. Кондратьев; Международный фонд Н.Д. Кондратьева и др.; Ред. кол.: Абалкин Л.И. (пред.) и др.; сост. Яковец Ю.В. — М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2002. — 767 с.

⁶ Шумпетер Йозеф А. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Йозеф А. Шумпетер; Пер. з англ. В. Старка. — Вид. 2-е, допов. — К.: Києво-Могилянська академія, 2014. — 246 с.

⁷ Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: монографія / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. — К.: КНЕУ, 2003. — С. 15.

⁸ Гальчинський А. С. Криза і цикли світового розвитку / А. С. Гальчинський. — К.: АДЕФ — Україна, 2009. — С. 9.

бував пояснити природу економічних криз. Це була одна з небагатьох спроб поєднати проблему криз та інновацій»⁹.

Дослідженню циклів економічного розвитку, взаємодії в них фінансового капіталу з впровадженням нових технологій присвячені наукові праці зарубіжних учених Дж. Кітчіна, М. Кондрат'єва, Б. Кузика¹⁰, С. Кузнеця, К. Лапавітаса¹¹, Г. Менша, С. Меньшикова¹², К. Перес¹³, Дж. Сороса, Дж. Фостера¹⁴, Й. Шумпетера, Ю. Яковця та українських учених Л. Антонюк¹⁵, Ю. Бажала, О. Білоруса¹⁶, А. Гальчинського, В. Гейця, П. Єщенко¹⁷, Т. Кальченка¹⁸, Д. Лук'яненка¹⁹, О. Лук'яненко²⁰, З. Луцишин, Ю. Макогона, А. Поручника, О. Рогача²¹, А. Румянцева, В. Сіденка, О. Сльозко, Я. Столярчук, Л. Федулової²², А. Філіпенка²³, А. Чухна²⁴, О. Шниркова²⁵ та інших. Аналіз цих праць дозволяє дійти висновку, що у світі підвищується роль уміння випереджати своїх конкурентів у використанні здобутків технологічних революцій, одержуючи ренту наукових інновацій. Популярна у недалекому минулому ідеологія наздоганяючого розвитку

⁹ Малицкий Б. А. Неoliberalism и кризис инновационного развития экономики. Формула кризиса / Б.А. Малицкий. Изд. второе. — К.: Феникс, 2013. — С. 5.

¹⁰ Кузык Б.Н. Россия — 2050: стратегия инновационного прорыва / Б. Н. Кузык, Ю. В. Яковец. — 2-е изд., доп. — М.: ЗАО «Издательство «Экономика»», 2005. — 624 с.

¹¹ Lapavistas C. The Era of Financialization // Dollars and Sense. — An Interview with Costas Lapavistas, a professor of economics at SOAS, University of London, and the author of Financialised Capitalism: Expansion and Crisis (Maia Ediciones, 2009) and Profiting Without Producing: How Finance Exploits Us All (Verso, 2014): Parts 1 and 2. May/June 2014. — Available at: <http://www.dollarsandsense.org/archives/2014/0414lapavistas.html>

¹² Меньшиков С.М. Длинные волны в экономике. Когда общество меняет кожу / С.М. Меньшиков, Л.А. Клименко. — М.: Международные отношения, 1989. — 272 с.

¹³ Перес К. Технологические революции и финансовый капитал. Динамика пузырей и периодов процветания / Карлота Перес; пер. с англ. Ф.В.Маевского. — М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2011. — 232 с.

¹⁴ Foster J.B. The financialization of capitalism / John Bellamy Foster // Monthly Review.— 2007. — Vol. 58. — No. 11. — P. 1–14.

¹⁵ Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: монографія / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. — К.: КНЕУ, 2003. — 394 с.

¹⁶ Білорус О.Г. Економічна глобалістика. Світ-система глобалізму: монографія / Олег Григорович Білорус. — К.: Університет «Україна», 2016. — 536 с.

¹⁷ Єщенко П.С. Світу потрібен новий вектор розвитку: від bubbleeconomics — до економіки людини / П.С. Єщенко // Економіка України. — 2014. — № 6. — С. 4–22.

¹⁸ Кальченко Т.В. Глобальна економіка: навч. посіб. / Тимур Валерійович Кальченко. — К.: КНЕУ, 2009. — 364 с.

¹⁹ Лук'яненко Д.Г. Глобальна економічна інтеграція: монографія / Дмитро Григорович Лук'яненко. — К.: ТОВ «Національний підручник», 2008. — 220 с.

²⁰ Лук'яненко О.Д. Інноваційні фактори глобальної конкурентоспроможності: монографія / Ольга Дмитрівна Лук'яненко. — К.: КНЕУ, 2015. — 298 с.

²¹ Світові фінанси: сучасні тенденції та перспективи розвитку: монографія / О.І. Рогач, О.В. Сніжко, З.О. Луцишин та ін.; за заг. ред. О.І. Рогача. — К.: Київський університет, 2013. — 351 с.

²² Андрощук Г.О. Національні інноваційні системи: еволюція, детермінанти результативності: монографія / Г.О. Андрощук, С.А. Давимука, Л.І. Федулова. — К.: Парламентське видавництво, 2015. — 512 с.

²³ Філіпенко А.С. Экономическая глобализация: истоки и результаты / Антон Сергеевич Филипенко. — М.: Экономика, 2010. — 511 с.

²⁴ Чухно А.А. Твори: У 3 т. / НАН України, Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Наук.-дослід. фін. ін.-т при М-ві фін. України. / А.А. Чухно. — К., 2006. Т. 2: Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика. — 2006. — 512 с.

²⁵ Шнирков О. І. Конкурентна політика Європейського Союзу / Шнирков О.І. — К.: Київський університет, 2015. — 110 с.

втрачає своїх прибічників і її місце займає ідеологія випереджального розвитку²⁶, в основі якої — уміння раніше більш розвинених країн «вскочити» на нову хвилю науково-технічного прогресу, що лише зароджується, і завдяки цьому наздогнати й випередити їх.

Метою публікації є розкриття взаємозв'язків глобальної кризи, фінансіалізації і технологічного розвитку, виявлення чинників інтенсивного розвитку фінансіалізації і запровадження випереджального технологічного розвитку.

Фінансіалізація — головний тренд сучасного етапу розвитку глобальної економіки

Найважливішою особливістю глобальної економіки є розвиток її фінансового сектору. Основним напрямом глобалізації світової економіки вважається глобалізація фінансів, яка проявляється у появі нових механізмів та інструментів міжнародних фінансових операцій і формуванні глобального фінансового ринку, через який здійснюється перерозподіл колосальних фінансових ресурсів. Відомий фінансист-міжнародник О.І. Рогач зазначає, що фінансова глобалізація, з одного боку, відкрила нові можливості для країн отримати потрібні їм ресурси грошей та капіталу, для корпорацій — додаткові прибутки від ефективного інвестування вільних ресурсів, але, з іншого боку, ці процеси значно посирили ризики глобальної фінансової нестабільності, а отже значних втрат для всіх суб'єктів, що оперують у глобальному фінансовому середовищі²⁷. Мобільність фінансового капіталу в умовах глобалізації проявляється в можливості як вільно надходити до будь-якої країни світу, так і покидати її²⁸.

Видатний український учений Д.Г. Лук'яненко зазначає, що загальний обсяг світового фондового ринку у його транспарентних сегментах за експертними оцінками більш ніж у два рази перевищує світовий ВВП. При цьому асиметрія в розвитку ринку цінних паперів проявляється як у міжнародному плані (на країни «Великої сімки» припадає більше 75 % світового його обсягу, що вдвічі перевищує їх

²⁶ Ягельська К.Ю. Випереджаючий національний економічний розвиток: теоретико-методологічний та прикладний аспекти / К.Ю. Ягельська. — К.: «Видавництво «Центр учбової літератури», 2015. — 350 с.; Білорус О. Г. Політекономія світ-системи фінансово-економічного глобалізму: нові тенденції та закономірності розвитку глобального фінансового сектору / О.Г. Білорус // Фінанси України. — 2015. — № 6. — С. 13; Чухно А.А. Твори: У 3 т./ НАН України, Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Наук.-дослід. фін. ін.-т при М-ві фін. України. / А.А.Чухно. — К., 2006. Т. 2: Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика. — 2006. — С. 392–501.

²⁷ Світові фінанси: сучасні тенденції та перспективи розвитку: монографія / О.І.Рогач, О.В.Сніжко, З.О.Луцишин та ін.; за заг. ред. О.І. Рогача. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. — С. 11.

²⁸ Patnaik P. Globalization of Capital and the Theory of Imperialism /Prabhat Patnaik // Globalization and Economy. Vol. 2. Globalizing Finance and the New Economy / Ed. by P. James, H. Patomaki. — LosAngeles: Sage publications, 2007 (Central currents in globalization). — P. 28–29.

частку у світовому ВВП), так і в плані функціональному: якщо раніше на розвинутих фондових ринках основне місце займали акції корпорацій і державні боргові зобов'язання, то тепер домінують фінансові похідні, річний обіг яких оцінюється в сотні трильйонів дол. США: нові інструменти, народжуючись сотнями і тисячами на світових біржових ринках, уже навіть і у перспективі не мають завдань вирішення проблем реальної економіки. Спекулятивні операції на міжнародних фінансово-інвестиційних ринках сягають 95 % їх загальної кількості, а щоденні трильйонні обсяги спекуляцій у десятки разів перевищують вартість міжнародного товарообігу²⁹.

О.І. Рогач підкреслює, що за 90-ті рр. ХХ ст. та докризові роки минулого десятиріччя відбулося справді вибухоподібне зростання обсягу операцій у всіх сегментах світового фінансового ринку. Щоденний обсяг операцій на світовому валютному ринку досяг 3,2 трлн дол., що значно перевищило валютні резерви всіх країн світу. Порівняно із цим середній щоденний світовий обсяг експорту товарів і послуг у цей час становив лише 25 млрд дол. (або 6,6 трлн дол. на рік). У глобальному фінансовому середовищі з'являлися нові фінансові інструменти, які розроблялися транснаціональними банками. Надзвичайними темпами збільшувалася активність на позабіржовому ринку похідних фінансових інструментів. Сумарну вартість позабіржових фінансових деривативів 2007 р. оцінювали у 596 трлн дол., тобто вона була вищою за вартість усієї глобальної економіки³⁰. Ці дані, а також дані про величезні масштаби мобілізації капіталу транснаціональними банками і темпів зростання індустрії хедж-фондів свідчать про зростання віртуальності міжнародних фінансів і дедалі більший їх відрив від реальної економіки, генерування так званої фіктивної економіки, незалежної від реального виробництва, надзвичайне збільшення потоків короткотермінових, мінливих, спекулятивних ресурсів. Особливо важливою є констатація того, що прибутки фінансових інститутів практично не залежали від стану справ реального виробництва, створювалися внаслідок складних фінансових операцій, водночас фінансування реальної економіки перетворилося у другорядне завдання³¹. Останнім часом фінансовий сектор роздувається, в той час як реальна економіка слабшає³². Так, в економіці України «при трильйонних втратах ВВП частка валового прибутку у фінансовому

²⁹ Лук'яненко Д.Г. Глобальна економічна інтеграція: монографія / Дмитро Григорович Лук'яненко. — К.: ТОВ «Національний підручник», 2008. — С. 101–102.

³⁰ Світові фінанси: сучасні тенденції та перспективи розвитку: монографія / О.І. Рогач, О.В. Сніжко, З.О. Луцишин та ін.; за заг. ред. О.І. Рогача. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. — С. 13.

³¹ Там само. — С.14–17.

³² Collins M. Financialization of the Economy Hurts Manufacturing / Michael Collins // Industry Week. Advancing the Business of Manufacturing. Sep. 25, 2015. — Available at: <http://www.industryweek.com/competitiveness/financialization-economy-hurts-manufacturing>

(невиробничому) секторі економіки зростає за 1990–2011 рр. більш ніж у 13 разів; у той же час як економіка у цілому не досягла навіть рівня 1990 року. У нефінансовому сегменті у 2012 р. було вироблено вальної доданої вартості майже на 17 % менше, ніж у 1990 році. Це свідчить про зростання високими темпами відриву фінансової системи від виробничого базису економіки, про розвиток «економіки спекулятивних грошей» замість матеріального, особливо високотехнологічного виробництва, необхідного для виходу вітчизняної економіки на середньоєвропейські показники ВВП на душу населення (16–18 тис. дол.)»³³.

Відрив фінансового сектору від реального зарубіжні вчені пояснюють специфікою становлення та функціонування капіталізму. Капіталізм як система економічного життя суспільства формувався на основі ідеології вільного ринку (лібералізм) та значну увагу приділяв накопиченню промислового капіталу, на основі якого розвивався фінансовий капітал.

Кінець XIX ст. — початок XX ст. характеризуються розквітом влади фінансових капіталістів у деяких провідних капіталістичних країнах, особливо в США та Німеччині. У зв'язку із зростанням ролі фінансового капіталу, напередодні «Великої депресії», у 20-х роках XX ст. виникає термін «фінансіалізація»³⁴. Однак вихід з «Великої депресії» базувався на переході від ідеології лібералізму до ідеології регульованого державою капіталізму і спричинив зменшення ролі фінансів, позбавивши актуальності термін, що щойно зароджувався.

Повернення уваги до фінансів спостерігається з кінця 1960-х років. Термін «фінансіалізація» почав усе частіше використовуватися з початку 1990-х років³⁵ для опису тих процесів у капіталістичній економіці, в основі яких знаходилася ідеологія неолібералізму. Саме утвердження ідеології неолібералізму наприкінці 1970-х — на початку 1980-х років і призвело в умовах розвитку глобалізації до такої трансформації фінансового сектору, яка врешті-решт одержала назву фінансіалізації і стала об'єктом досліджень багатьох науковців³⁶. Тобто, якщо в основі започаткування терміна «фінансіалізація» була ідеологія лібералізму, то його відновлення та поширене використання відбулося в умовах домінування ідеології неолібералізму.

³³ Малицький Б. А. Наука, технологии, инновации и национальная безопасность: теоретические и прикладные аспекты / Б.А.Малицкий. — Макаров: КЖТ «София», 2014. — С. 20–21.

³⁴ Kotz D.M. Neoliberalism and Financialization / David M. Kotz // This paper was written for a conference in honor of Jane D'Arista at the Political Economy Research Institute, University of Massachusetts, Amherst, May 2-3, 2008. University of Massachusetts, March 29, 2008. — P. 13–16.

³⁵ Foster J.B. The financialization of capitalism / John Bellamy Foster // Monthly Review. — 2007. — Vol. 58. — No. 11. — P. 1–14.

³⁶ Kotz D.M. Neoliberalism and Financialization / David M. Kotz. March 29, 2008. This paper was written for a conference in honor of Jane D'Arista at the Political Economy Research Institute, University of Massachusetts Amherst, May 2-3, 2008. — 21 p.

Внаслідок розгортання кризи особливу увагу вчених було зосереджено на фінансіалізації та її взаємозв'язках із глобалізацією та неолібералізмом, який є ідеологічним підґрунтям влади фінансів. Досягнення фінансами гегемонічного панування відбулось шляхом інтернаціоналізації капіталу та глобалізації ринків в умовах домінуючої ролі неолібералізму³⁷. Трансформація неоліберального капіталізму може змінити процеси розвитку фінансової сфери економіки та поняття «фінансіалізація», остаточного визначення сутності якого на теперішній час немає (табл. 1).

Таблиця 1

«ФІНАНСІАЛІЗАЦІЯ» В НАУКОВИХ ПРАЦЯХ

№	Визначення та характеристики	Автор і джерело
1.	Фінансіалізація — це процес, завдяки якому фінансові ринки, фінансові інститути і фінансова еліта отримують зростаючі можливості впливу на економічну політику та економічні результати. Фінансіалізація трансформує функціонування економічних систем на обох макро- та мікрорівнях.	Palley T.I. Financialization: What It Is and Why It Matters / Thomas I. Palley // Paper presented at a conference on «Finance-led Capitalism? Macroeconomic Effects of Changes in the Financial Sector,» sponsored by the Hans Boeckler Foundation and held in Berlin, Germany, October 26-27, 2007. — Working Paper No. 525. — Washington: The Levy Economics Institute and Economics for Democratic and Open Societies, 2007. — P. 2.
2.	Термін «фінансіалізація» вживають для опису змін, які відбуваються з фінансовими ринками протягом періоду дерегуляції, що розпочався у 1970-х роках. Фінансіалізація — це зростаюче значення фінансової діяльності як джерела прибутковості в економіці. Фінансіалізація — це зростання активності фінансового ринку, яке не покращує й може знизити ефективність перерозподілу грошових ресурсів фінансовим сектором.	Turbeville W. Financialization and a New Paradigm for Financial Markets / Wallace Turbeville // Financial Pipeline Series. — Demos. New Economic Paradigms. Rockefeller Foundation (Innovation for the next 100 years). 2013. — P. 5–6.
3.	Фінансіалізація — це зростаюча та системна влада фінансів і фінансового інжиніринга	Blackburn R. Finance and the Fourth Dimension / Robin Blackburn // NLR 39, May-June 2006. Available at: https://newleftreview.org/II/39/robin-blackburn-finance-and-the-fourth-dimension
4.	Фінансіалізація — це системна трансформація капіталізму, що відбувається протягом останніх сорока років	Lapavitsas C. The Era of Financialization // Dollars and Sense. — An Interview with Costas Lapavitsas, a professor of economics at SOAS, University of London, and the author of Financialised Capitalism: Expansion and Crisis (Maia Ediciones, 2009) and Profiting Without Producing: How Finance Exploits Us All (Verso, 2014): Parts 1 and 2. May/June 2014. — Available at: http://www.dollarsandsense.org/archives/2014/0414lapavitsas.html

³⁷Introduction: Financialization and the World Economy / Ed. by Gerald A. Epstein, 2005. — P. 5.

Закінчення табл. 1

№	Визначення та характеристики	Автор і джерело
5.	Фінансіалізація — це процес трансформації фінансового капіталу у фіктивний і віртуальний капітал та його відділення (відрив) від реальної економіки, виробничої сфери, що призводить до переходу фінансового капіталу в спекулятивний капітал, який перестає обслуговувати виробничу сферу, беручи її під свій повний контроль та створюючи тим самим нову форму глобальної експлуатації	Білорус О.Г. Гіперфінансіалізація світової економіки та її глобальні проблеми й наслідки / О.Г. Білорус // Фінанси України. — 2014. — № 10. — С. 25. Білорус О.Г. Економічна глобалістика. Світсистема глобалізму: монографія / Олег Григорович Білорус. — К.: Університет «Україна», 2016. — С. 278.
6.	Фінансіалізація — це процес трансформації фінансового капіталу у фіктивний, віртуальний капітал та його відділення від реальної, виробничої сфери	Буквич Р. Финансиализация и современные экономические кризисы / Буквич Райко, Ощич Часлав // Вестник НГИЭИ. — №3 (22). — 2013 [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://cyberleninka.ru/article/n/finansializatsiya-i-sovremennyye-ekonomicheskie-krizisy Козьменко С.М. Фінансіалізація економіки та її вплив на індикатори соціально-економічного розвитку окремих країн / С.М. Козьменко, М.В. Корнеєв, В.В. Македон // Актуальні проблеми економіки. — 2014. — № 11. — С. 291. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2014_11_39
7.	Фінансіалізація — це форма функціонування економіки, що характеризується переважанням фінансових операцій у сукупній структурі внутрішніх, а особливо міжнародних, відносин і підпорядкуванням реального сектору економіки фінансовому	Осик Ю.И. Деглобализация мировой экономики как следствие ее финансиализации / Ю.И.Осик // Economic sciences. International journal of applied and fundamental research. — 2014. — № 1. — С. 202.
8.	Фінансіалізація проявляється у стрімкому розвитку фінансових ринків, накопиченні величезних фінансових ресурсів й перетворюється з обслуговуючої на самодостатню силу, все більше диктує свої правила поведінки	Лукьянов В.С. Финансиализация как проявление глобализационной трансформации / В.С. Лукьянов // Актуальні проблеми економіки. — 2013. — № 4 (142). — С. 15.
9.	Фінансіалізацію пов'язують із зростаючим значенням фінансового ринку і фінансових інститутів та їх проникненням у життя національних господарств. Розвиток фінансіалізації характеризують такі статистичні дані, як частка фінансового сектору у ВВП, обсяг інвестицій у фінансовий сектор й порівняння із інвестиціями у реальний сектор, обсяг корпоративного боргу, величина державного боргу, обсяг угод на фінансових ринках тощо	Чуманская О.А. Финансиализация глобальной экономики и ее последствия для России / О.А.Чуманская // Молодой ученый. — 2015. — №19 (99). Октябрь. — С. 438.

На нашу думку, фінансіалізація є процесом, який порушує оптимальне співвідношення розвитку фінансового і реального секторів економіки, гіпертрофовано збільшує обсяги фінансового сектору та

його роль у процесах розширеного відтворення економіки. Особливу негативну роль у розвитку фінансіалізації відіграють похідні фінансові інструменти, що у своїй основі базуються, як і спекуляції, на майбутньому³⁸. Характерним для сучасної неоліберальної капіталістичної світової економіки є розквіт фінансового капіталу на противагу капіталу у виробництві³⁹. Академік НАН України О.Г. Білорус навіть вживає термін «гіперфінансіалізація»⁴⁰ і відзначає, що головну роль у цьому процесі відіграє *постійно зростаюча емісія та експансія штучних грошей і цінних паперів та їх прийняття й поглинання глобальним фінансовим ринком*⁴¹. При цьому йдеться про «злоякісне накопичення фіктивних капіталів як основи нарощування віртуальних операцій, котрі приносять надприбутки, не бачені у виробничому секторі» і відзначається, що: «На сьогодні 90 % операцій глобального фінансового ринку є суто спекулятивними, і їхня частка збільшуватиметься, а глобальний ринок похідних цінних паперів становить уже близько 100 трлн дол.»⁴². Ємність глобального фінансового ринку за період 1980–2010 рр. зросла з 12 до 212 трлн дол. США. Країни-лідери глобального фінансового ринку, як правило, є найбільшими реципієнтами фінансово-кредитних та інвестиційних ресурсів⁴³.

Враховуючи ключову роль фінансової системи для економіки, жодна країна світу не може залишитись поза процесами фінансіалізації, яка продиктована глобалізацією і лібералізацією ринку капіталу⁴⁴.

Фінансіалізація характеризується трьома тенденціями.

Перша проявляється у діяльності промислових і торговельних підприємств, які свої вільні капітали замість інвестування у власне виробництво спрямовують на прибуткові фінансові операції, перетворюючись певною мірою у фінансові інституції, фінансіалізуючись. *Друга тенденція* спостерігається на рівні банків, які більшу увагу починають приділяти операціям на відкритому ринку і веденню бізнесу з домашніми господарствами, ніж традиційним операціям з грошима. *Третя тенденція* проявляється в активізації участі у фінансовій дія-

³⁸ Arnoldi J. Derivatives: Virtual Values and Real Risks / Jakob Arnoldi // Globalization and Economy. Vol. 2. Globalizing Finance and the New Economy / Ed. by P. James, H. Patomaki. — Los Angeles: Sage publications, 2007 (Central currents in globalization). — P. 97, 108.

³⁹ Patnaik P. Globalization of Capital and the Theory of Imperialism / Prabhat Patnaik // Globalization and Economy. Vol. 2. Globalizing Finance and the New Economy / Ed. by P. James, H. Patomaki. — Los Angeles: Sage publications, 2007 (Central currents in globalization). — P. 28-29.

⁴⁰ Білорус О.Г. Гіперфінансіалізація світової економіки та її глобальні проблеми й наслідки / О.Г. Білорус // Фінанси України. — 2014. — № 10. — С. 25–26.

⁴¹ Білорус О.Г. Політекономія світ-системи фінансово-економічного глобалізму: нові тенденції та закономірності розвитку глобального фінансового сектору / О.Г. Білорус // Фінанси України. — 2015. — № 5. — С. 14.

⁴² Білорус О.Г. Політекономія світ-системи фінансово-економічного глобалізму: нові тенденції та закономірності розвитку глобального фінансового сектору / О.Г. Білорус // Фінанси України. — 2015. — № 6. — С. 11–12.

⁴³ Білорус О.Г. Там само. — С. 8.

⁴⁴ Грищенко Т.В. Вплив фінансіалізації економіки на функціонування граничних ринків капіталу / Т.В. Грищенко, Г.В. Анзіна // Проблеми економіки. — 2015. — № 1. — С. 20.

льності домашніх господарств, зокрема у страхуванні, пенсійному забезпеченні тощо⁴⁵.

В основі механізму стрімкого зростання фінансового сектору — не бачені у виробничому секторі доходи, а висока дохідність фінансових спекуляцій є перепорою притоку капіталу для розвитку виробництва. У фінансовій сфері «оплата праці у середньому у декілька разів перевищує оплату праці у виробничій і науковій сферах»⁴⁶. Орієнтуючись на вищу норму прибутку і менші ризики, капітал, що вивільняється, покидає виробничу сферу і переходить до сфери фінансових спекуляцій⁴⁷. Тобто, **фінансіалізація означає не лише відрив фінансового ринку від реальної економіки, але й їх протиставлення, оскільки вимиває з реальної економіки необхідні для її розвитку фінансові ресурси.**

Наведемо дані, що характеризують стан фінансового ринку світу (табл. 2).

Таблиця 2

**СВІТОВИЙ ФІНАНСОВИЙ РИНОК ТА ЙОГО СТРУКТУРА:
ВИБРАНІ ПОКАЗНИКИ, млрд дол. США**

	ВВП		Капіталізація ринку акцій,		Вартість боргових цінних паперів		Банківські активи		Сума акцій, боргових цінних паперів і банківських активів		Акції, боргові цінні папери і банківські активи по відношенню до ВВП, %	
	2012	2013	2012	2013	2012	2013	2012	2013	2012	2013	2012	2013
Світ, усього	72105,8	74699,3	52848,5	62552	98973,9	99788,8	121946,5	120421,6	273768,9	282762,4	379,7	378,5
у т. ч.												
ЄС	15515,1	16286,9	10085,9	12646,3	29296,6	30072,5	47856,3	44871,4	87238,7	87590,2	562,3	537,8
США	16244,6	16768,1	16855,6	22280,7	35191,7	36942,4	14822,5	15927,8	66869,9	75150,9	411,6	448,2
Японія	5937,8	4898,5	3638,6	4599,3	14592,4	12243,6	12324,3	11422,5	30555,4	28265,4	514,6	577,0
Перехідні країни та ті, що розвиваються	26834,4	28913	11196,3	11232,7	10834,1	11226,4	30412,8	31782,5	52443,3	54241,6	195,4	187,6

Джерело: IMF Global Financial Stability Report. April 2014. Statistical Appendix. P. 153; IMF Global Financial Stability Report. October 2014. Statistical Appendix. P. 163.

⁴⁵ Lapavitsas C. The Era of Financialization // Dollars and Sense. — An Interview with Costas Lapavitsas, a professor of economics at SOAS, University of London, and the author of Financialised Capitalism: Expansion and Crisis (Maia Ediciones, 2009) and Profiting Without Producing: How Finance Exploits Us All (Verso, 2014): Parts 1 and 2. May/June 2014. — Available at: <http://www.dollarsandsense.org/archives/2014/0414lapavitsas.html>

⁴⁶ Малицький Б.А. Неолібералізм и кризис инновационного развития экономики. Формула кризиса / Б. А. Малицкий. Изд. второе. — К.: Феникс, 2013. — С. 24.

⁴⁷ Печоник О.И. Предпосылки и изменения методологии управления финансовой системой / О.И. Печоник // Финансовый простір. — 2011. — № 2. — С. 78.

Наведені у табл. 2 дані свідчать, що питома вага фінансових ринків США, ЄС і Японії у фінансовому ринку світу складала у 2012 р. — 67,45 %, а у 2013 р. — 67,55 %, а перехідних країн і тих, що розвиваються, — відповідно 19,16 % і 19,18 % фінансового ринку світу. Питома вага фінансових ринків цих країн у фінансовому ринку світу зростає, причому зростання США, ЄС і Японії більше, ніж перехідних країн і тих, що розвиваються. Разом з тим спостерігається нерівномірність у динаміці питомої ваги у світовому фінансовому ринку фінансових ринків найрозвиненіших країн, яка характеризується такими даними: ЄС відповідно 31,87 % і 30,98 %; США — 24,43 % і 26,58 %; Японія — 11,16 % і 9,99 %. Тобто, *ЄС і Японія зменшили свою питому вагу у світовому фінансовому ринку, а США її збільшили, посиливши свою роль.*

Розкриттю сутності фінансіалізації економіки допомагає здійснений К. Перес поділ капіталу на фінансовий і виробничий⁴⁸. Термін **«фінансовий капітал»** включає критерії і поведінку тих агентів, які володіють багатством у вигляді грошей та інших цінних паперів. Ці агенти виконують такі дії, які, згідно з їх очікуваннями, збільшать це багатство. Задля цього агенти взаємодіють з банками, брокерами та іншими посередниками, які сприяють оформленню контрактів з людьми, що забезпечують збільшення «паперового» багатства. *Саме дії цих посередників, спрямовані на одержання грошей з грошей, слід розглядати як поведінку фінансового капіталу, який виступає засобом перерозподілу багатства.* Термін **«виробничий капітал»**, навпаки, об'єднує поведінку агентів, що створюють нове багатство шляхом виробництва товарів і надання послуг (у тому числі транспортні, торговельні та інші види діяльності). Ці агенти беруть у борг у фінансового капіталу і віддають йому частину створеного багатства. Якщо вони використовують власні гроші, то тим самим вони виконують обидві функції. Їхня мета у якості виробничого капіталу — виробляти якомога більше, збільшувати можливості одержання прибутку шляхом інвестицій у інновації та збільшення виробничих потужностей. Таким чином, *виробничий капітал і його агенти представляють реальний сектор, який створює реальне багатство у вигляді товарів і наданих послуг, а фінансовий капітал і його агенти сприяють функціонуванню виробничого капіталу і беруть участь у розподілі його результатів. Саме з фінансовим капіталом і пов'язуються можливості запровадження нових технологій, вирішення кардиналь-*

⁴⁸ Перес К. Технологические революции и финансовый капитал. Динамика пузырей и периодов процветания / Карлота Перес; пер. с англ. Ф.В. Маевского. — М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2011. — С. 61, 103–104.

них проблем технологічного, соціального і екологічного розвитку суспільства⁴⁹.

Відповідно до сучасної економічної теорії, за значенням у створенні та перерозподілі доходу капітал є реальним або фіктивним (в т.ч. спекулятивним). **Реальний капітал** обслуговує насамперед рух промислового капіталу, відіграє визначальну роль у створенні доходу, втілюючись у матеріально-речові, грошові та духовні цінності. **Фіктивний капітал** (від лат. *fictio* — вигадка) — капітал, представлений у цінних паперах (акціях, облігаціях тощо), який регулярно приносить дохід їх власнику і здійснює самостійний, відмінний від реального капіталу, рух на ринку цінних паперів. **Сам по собі фіктивний капітал** як титул власності на цінні папери **не створює доходу, а лише сприяє його перерозподілу**⁵⁰. **Виробничий капітал (капітал сфери виробництва)** — це реальний капітал, який обслуговує насамперед рух промислового капіталу, відіграє визначальну роль у створенні доходу, втілюючись у матеріально-речові, грошові та духовні цінності.

У зв'язку з тим, що переважна частина фінансового ринку належить розвиненим країнам (зокрема США, ЄС і Японії — 67,55%), то ці країни і одержують переважну частину перерозподілених доходів реального сектору. О.Г. Білорус підкреслює: «У тотально-фінансіалізованій глобальній економіці порушується весь процес створення національної та глобальної вартості, адже, як відомо, у фінансовій сфері вартість узагалі не створюється»⁵¹.

Цілком логічним є висновок, що доходи, які одержуються на фінансовому ринку, фактично є доходами реального сектору, перерозподіленими на користь фінансового шляхом здійснення складних фінансових операцій. Перерозподіл доходів з реального сектору до фінансового, переважна частина якого належить провідним країнам світового ядра, пояснює стрімкий гіпертрофований розвиток фінансового сектору, посилення фінансіалізації.

Важливим елементом структури фінансового ринку світу є зовнішні борги країн, які становлять реальну загрозу перехідним країнам і тим, що розвиваються. В аналітичній доповіді колективу авторів на чолі з членом-кореспондентом НАН України В.Р. Сіденком підкреслюється: «Однією з найважливіших особливостей боргової структури найбільших економік — США, Великої Британії, Японії та Єврозони — є

⁴⁹ Перес К. Технологические революции и финансовый капитал. Динамика пузырей и периодов процветания / Карлота Перес; пер. с англ. Ф.В. Маевского. — М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2011. — С. 122–123.

⁵⁰ Економічна теорія: Політекономія: підручник / за ред. В.Д. Базилевича. — 8-ме вид., переробл. й доповн. — К.: Знання, 2012. — С. 301–302.

⁵¹ Білорус О.Г. Економічна глобалістика. Світ-система глобалізму: монографія / Олег Григорович Білорус. — К.: Університет «Україна», 2016. — С. 280.

те, що їх «національні» валюти (долар, фунт, йена та євро) є одночасно визнаними світовими валютами, на які існує глобальний цілком стійкий попит. І, відповідно, борги економічних суб'єктів — як резидентів, так і нерезидентів — також сформовані переважно у національній валюті (так, понад 80 % зовнішніх боргів США — доларові, а зовнішні борги Японії практично повністю є йеновими). Тому зазначені країни і єврозона, практично, ніколи за нинішніх інституційних умов не зможуть виявитися неплатоспроможними або банкрутами (центральні банки за гострої потреби зможуть забезпечити покриття всіх суверенних боргів)⁵². Аналіз міжнародної інвестиційної позиції найрозвиненіших країн свідчить, що сьогодні боргова структура найрозвиненіших економік світу не містить критичних чи дефолтних ознак, а тому й самі боргові ризики для таких країн не повинні перебільшуватися⁵³. У цьому контексті варто пригадати, що після боргової кризи 1980-х років керівництво багатьох країн, що розвиваються, вирішило виважено торгувати та відмовитися від кредитів, «роблячи все, щоб почуватися самодостатніми, автономними та свободними»⁵⁴.

Зроблені щодо найбільших економік — США, Великої Британії, Японії та Єврозони — висновки базуються на тому, що зазначені країни мають змогу надрукувати гроші і розплатитися по боргах. Тобто, йдеться про корегування дії ринкового механізму втручанням держави, котрому приділяється значна увага у регулюванні функціонування Європейського Союзу. Відомий учений О.І. Шнирков, досліджуючи роль держави у впровадженні досягнень науково-технічного прогресу у виробництво, зазначає: «Особливе місце в системі державної допомоги має участь держави у капіталі. З одного боку, використовуючи механізм своєї участі у капіталі, держава має можливість підтримувати ті підприємства, які знаходяться у скрутному становищі та є, фактично, банкрутами. Така участь є безповоротною субсидією. З іншого боку, держава, як співвласник підприємства, може направляти відповідні фінансові потоки з метою реструктуризації виробництва, його адаптації до нових вимог ринку, і з цього погляду такі дії держави є виправданими. Але на практиці дуже важко визначити, коли держава надає допомогу, а коли — діє як інвестор, відповідно до законів ринку та конкуренції»⁵⁵.

⁵² Сіденко В. Борги: час брати і час віддавати. Глобальні тенденції та виклики для України: аналіт. доп. // Володимир Сіденко, Василь Юрчишин, Катерина Маркевич. — К.: Заповіт, 2015. — С. 40.

⁵³ Там само. — С. 41–43.

⁵⁴ Soederberg S. The Transnational Debt Architecture and Emerging Markets: The Politics of Paradoxes and Punishment / Susanne Soederberg // Globalization and Economy. Vol. 2. Globalizing Finance and the New Economy / Ed. by P. James, H. Patomaki. — Los Angeles: Sage publications, 2007 (Central currents in globalization). — P. 50–51.

⁵⁵ Шнирков О. І. Конкурентна політика Європейського Союзу / Шнирков О.І. — К.: Київський університет, 2015. — С. 49, 58–60.

Домінування у глобальній економіці її фінансової складової створює можливості дестабілізації економіки будь-якої країни шляхом блокування середньо- і довгострокових кредитів та інвестицій, не обмежуючи короткострокові операції і тим самим створюючи можливості для проведення спекулятивних операцій на фінансовому ринку цієї країни. В результаті одночасного відтоку довгострокового капіталу і притоку короткострокового спекулятивного капіталу валютно-фінансова система втрачає стійкість. Унаслідок надприбутковості спекулятивних операцій на валютно-фінансовому ринку ними зацікавлюються великі вітчизняні кредитно-фінансові організації та грошова влада і на їх проведення спрямовує увесь наявний в економіці капітал. Практично усі емітовані Центральним Банком (ЦБ) країни гроші на рефінансування комерційних банків вкладаються останніми у валютні активи, що не дає можливості замінити зовнішні джерела кредитування внутрішніми, які спрямовуються на спекулятивні операції й вимивають валютні резерви країни. Намагаючись їх зберегти, ЦБ покидає валютний ринок, залишаючи його цілком у руках спекулянтів. Ці спекулянти маніпулюють ринком, викликаючи необхідні для них коливання курсу національної валюти з усіма негативними для країни наслідками і порушуючи нормальний процес розширеного відтворення реального сектору економіки. Підприємства згортають виробничі інвестиції і спрямовують кошти, що вивільняються, на фінансовий ринок, у той час як населення втрачає частину своїх доходів і заощаджень. Підвищення відсоткових ставок по кредитах до рівня, що перевищує рентабельність виробничої сфери, позбавляє виробничу сферу можливості брати банківські кредити. Тим самим створюються умови погіршення економічного стану країни та її населення і аргументовано доводиться провідна роль фінансового сектору в глобальній ринковій економіці. **«Саме збільшення відриву фінансової системи від виробничого базису економіки являє собою ключову фундаментальну загрозу не лише для економічної безпеки, але й для національної безпеки у цілому»⁵⁶. Отже, *фінансіалізація: по-перше, посилює значення фінансового сектору відносно реального; по-друге, перерозподіляє частину доходу реального сектору у фінансовий; по-третє, підвищує нерівність доходів та сприяє заморожуванню заробітної плати.* До того ж, фінансіалізація може спричинити тривалу рецесію⁵⁷.**

⁵⁶ Малицкий Б.А. Наука, технологии, инновации и национальная безопасность: теоретические и прикладные аспекты / Б. А. Малицкий. — Макаров: КЖТ «София», 2014. — С. 21.

⁵⁷ Palley T.I. Financialization: What It Is and Why It Matters/Thomas I. Palley//Paper presented at a conference on «Finance-led Capitalism? Macroeconomic Effects of Changes in the Financial Sector, sponsored by the Hans Boeckler Foundation and held in Berlin, Germany, October 26-27, 2007. — Working Paper No. 525. — Washington: The Levy Economics Institute and Economics for Democratic and Open Societies, 2007. — 31 p.

Необхідним є регулювання фінансового сектору, який має бути рентабельним та одержувати доходи, але за умови, коли його функціонування підвищує ефективність реального сектору, що врешті-решт сприятиме задоволенню суспільних потреб⁵⁸. Подолання негативних наслідків фінансіалізації потребує запровадження комплексу заходів, зокрема: 1) поновлення політики контролю над фінансовими ринками; 2) знаходження відповіді на виклики політики неоліберальної економічної парадигми, що сприяє фінансіалізації; 3) зобов'язання корпорацій діяти в інтересах акціонерів, а не лише фінансових ринків; 4) реформування політичного процесу з метою зменшення впливу корпорацій та фінансової еліти⁵⁹. Особливу увагу слід приділити регулюванню запровадження фінансових інновацій, зокрема деривативів, використання яких у спекулятивних операціях супроводжується дерегуляцією фінансових установ і ринків⁶⁰. Необхідність регулювання фінансового сектору підтверджує досвід «Великої депресії» 30-х рр., проаналізований Девідом Коутзом⁶¹. Лауреат Нобелівської премії Дж. Стігліц зазначає: «Фінансовий сектор має обслуговувати економіку, а не навпаки»⁶². Досягти цієї мети можна лише шляхом встановлення оптимального співвідношення фінансового та реального секторів економіки, що в умовах гіпертрофованого розвитку фінансового сектору потребує його регулювання і приведення у відповідність з реальним сектором, який має технологічно оновлюватися.

Технологічний розвиток в умовах глобалізації

«Технологія» є особливою формою інтелектуального продукту, яка переходить від результатів фундаментальних і прикладних досліджень, представлених відкриттями, винаходами, ноу-хау, до технічних знань, втілених у проектах, технічній документації, зразках техніки. Завершена в розробці та готова до реалізації технологія включає також процеси, необхідні для виробництва цієї техніки (продук-

⁵⁸ Turbeville W. Financialization and a New Paradigm for Financial Markets / Wallace Turbeville // Financial Pipeline Series. — Demos. New Economic Paradigms. Rockefeller Foundation (Innovation for the next 100 years). — P.18

⁵⁹ Palley T.I. Financialization: What It Is and Why It Matters/Thomas I. Palley // Paper presented at a conference on «Finance-led Capitalism? Macroeconomic Effects of Changes in the Financial Sector, sponsored by the Hans Boeckler Foundation and held in Berlin, Germany, October 26-27, 2007. — Paper No. 525. — Washington: The Levy Economics Institute and Economics for Democratic and Open Societies Working, 2007. — 31p.

⁶⁰ Leathers Ch. G. The Schumpeterian Role of Financial Innovations in the New Economy's Business Cycle /Charles G. Leathers and J.Patrick Raines // Globalization and Economy. Vol. 2. Globalizing Finance and the New Economy / Ed. by P. James, H. Patomaki. — Los Angeles: Sage publications, 2007 (Central currents in globalization). — P.154-171.

⁶¹ Kotz D.V. Neoliberalism and Financialization / David M. Kotz // This paper was written for a conference in honor of Jane D'Arista at the Political Economy Research Institute, University of Massachusetts, Amherst, May 2-3, 2008. University of Massachusetts, March 29, 2008. — P. 4.

⁶² Выход из кризиса: на пути к более совершенной модели равноправного и устойчивого роста. Доклад специальной группы профсоюзных экспертов // Ред. Дэвид Коутс. Пер. с англ. — Брюссель: Европейский профсоюзный институт (ЕПИ/ETUI), 2011. — С. 11.

ції)⁶³. Сучасні технології є результатом технологічних революцій, які відбувалися протягом усього часу існування людства. **Технологічні революції** — це якісні зміни технологічних способів виробництва, сутність яких полягає у докорінному перерозподілі основних технологічних форм між людськими та технічними компонентами виробничих сил суспільства⁶⁴. **Технологічну революцію** визначають як потужний кластер нових і динамічних технологій, продуктів і галузей, здатних спричинити зростання і довгострокову тенденцію до розвитку. Це *сукупність міцно взаємопов'язаних технічних інновацій, що зазвичай включають важливий низьковитратний ресурс широкого застосування — джерело енергії, новий матеріал, а також нові продукти й процеси і нову інфраструктуру*. Кожна така сукупність містить набір взаємопов'язаних технологій широкого застосування і організаційних принципів, які забезпечують якісний, квантовий стрибок у потенційній продуктивності праці практично для всіх видів економічної діяльності⁶⁵.

Головна рушійна сила розповсюдження набору проривних технічних інновацій широкого застосування, які разом змінюють загальні рубежі передової практики, визначається як *техніко-економічна парадигма, або технологічний уклад*. Ініціатором виникнення цих термінів вважається Й. Шумпетер, «родоначальник усіх інноваційних концепцій, розроблених західними економістами»⁶⁶, який, вивчаючи інноваційні процеси в економіці, помітив їх дискретний характер і відрізки часу їх проявлення назвав «кластерами». Термін «кластер» було замінено на «хвилі інновацій»; англійський науковець К. Фрімен сформулював поняття «техніко-економічна парадигма», яке згодом зазнало розвитку в працях К. Перес. У вітчизняній науковій літературі набув використання термін «технологічний уклад», що визначається як сукупність пов'язаних виробництв, які мають єдиний технічний рівень і розвиваються синхронно. Зміна домінуючих в економіці технологічних укладів визначає нерівномірний хід науково-технічного прогресу. *Отже, терміни «хвилі інновацій», «техніко-економічна парадигма» та «технологічний уклад» є синонімічними*⁶⁷. Технологічний уклад визначається і як

⁶³ *Одотюк І.В.* Технологічна структура промисловості України: реалії та перспективи розвитку / І.В. Одотюк. НАН України. Інститут економіки та прогнозування. — К., 2009. — С. 13–14.

⁶⁴ Технологические революции. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://terme.ru/dictionary/906/word/tehnologicheskie-revolyuuci>; Технологические революции в истории человечества. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://masters.donntu.org/2012/fkita/chekunkov/library/philosophy.htm>

⁶⁵ *Перес К.* Технологические революции и финансовый капитал. Динамика пузырей и периодов процветания / Карлота Перес; пер. с англ. Ф.В.Маевского. — М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2011. — С. 30.

⁶⁶ *Меньшиков С. М.* Длинные волны в экономике. Когда общество меняет кожу / С.М.Меньшиков, Л.А.Клименко. — М.: Международные отношения, 1989. — С. 183.

⁶⁷ Технологічний уклад. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [https://ru.wikipedia.org/wiki/ Технологический_уклад](https://ru.wikipedia.org/wiki/Технологический_уклад)

цілісний макроекономічний комплекс технологічно споріднених виробництв, складові процеси якого характеризуються спільністю технічних та інженерних рішень, способів організації виробництва, що знаходяться в їх основі. Життєвий цикл кожного технологічного укладу становить етап техніко-економічного розвитку⁶⁸.

Зазначимо, що **технологічні зрушення випереджають зміни в інституційній структурі** табудуються на базі ключових параметрів, які проявляються через зміну структури витрат, що відбувається під впливом саме нових технологій і способів організації виробництва. З'ясовано, що **процес заміщення попереднього укладу наступним вимагає належних змін у соціальній та інституційній системах, котрі сприяють масовому впровадженню технологій нового ТУ (технологічного укладу), формуванню відповідного типу споживання і навіть способу життя. У забезпеченні вдалого поєднання промислового та фінансового капіталів, а відтак і стимулюванні інвестування процесу впровадження базових технологій нового ТУ головним суб'єктом виступає держава**⁶⁹.

Технологічний уклад виступає одночасно як рушійний, так і гальмуючий фактор поширення технологічної революції. Гальмуючим фактором стає необхідність подолання інерції, що породжена успіхом попереднього укладу. Сама ж інерція стає основною перепоною на шляху розповсюдження технологічної революції. Конкретно технологічні революції проявляються у послідовному впровадженні у виробництво шести технологічних укладів. У розвинених країнах йде успішне становлення п'ятого та шостого технологічних укладів, коли превалюють: упровадження досягнень у сферах мікроелектроніки, інформатики, біотехнології, використання нових видів енергії, освоєння космічного простору, біотехнологій, систем штучного інтелекту, глобального інформаційного зв'язку (Інтернету), інтегрованих високошвидкісних транспортних систем тощо⁷⁰. У спектрі науково-технологічних проривів найбільші очікування якісного прогресу пов'язують із нанотехнологіями, показники яких у найближчій перспективі наведено в табл. 3.

⁶⁸ *Одотюк І. В.* Технологічна структура промисловості України: реалії та перспективи розвитку / І. В. Одотюк. НАН України. Інститут економіки та прогнозування. — К., 2009. — С. 33–34.

⁶⁹ Високотехнологічна сфера промисловості України: ресурсні можливості розвитку: монографія / [Одотюк І. В., Саліхова О. Б., Мусіна Л. А. та ін.]; за ред. д.е.н. Одотюка І. В., НАН України, ДУ «Ін-т екон та прогнозув. НАН України». — К., 2013. — С. 15–16; *Sultan O.* Government Policies: A Catalyst for a Nation's Innovation Growth / Osman Sultan // Foreword. The Global Innovation Index 2015. Effective Innovation Policies for Development. Р. XI; *Радзієвська С. О.* Глобальна економіка: конспект лекцій для студентів економічних напрямів підготовки усіх форм навчання / Радзієвська С. О. — К.: СІК ГРУП УКРАЇНА, 2015. — С. 236–252.

⁷⁰ *Лук'яненко О. Д.* Інноваційні фактори глобальної конкурентоспроможності: монографія / О. Д. Лук'яненко. — К.: КНЕУ, 2015. — С. 76–77.

Таблиця 3

**ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ НАНОТЕХНОЛОГІЙ
У РОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ, 2001–2015 роки**

Показник	2001	2002	2005	2010	2015
Обсяг світового ринку продукції наноіндустрії, млрд дол. США	36,0	62,4	108,0	264,0	1300,0
Витрати країна НДДКР у сфері нанотехнологій, млрд дол. США	2,9	5,2	9,0	21,1	104,0
Бюджетні витрати на НДДКР у сфері нанотехнологій, млрд дол. США	1,5	2,35	4,1	–	–
Частка бюджетних витрат на НДДКР у загальних витратах країни, %	0,51	0,45	0,45	–	–
Наукоємність продукції наноіндустрії, %	8,6	8,3	8,3	8,0	8,0

Джерело: Лук'яненко О.Д. Інноваційні фактори глобальної конкурентоспроможності: монографія / О.Д. Лук'яненко. — К.: КНЕУ, 2015. — С. 77.

Поява нових технологічних укладів та їх впровадження має циклічний характер, пов'язаний із згоранням виробництв попередніх технологічних укладів і заміщенням їх виробництвами нового технологічного укладу. Така циклічність обумовлена тим, що в основі як самих технологічних революцій, так і запроваджуваних ними нових технологічних укладів знаходяться інновації та їх життєвий цикл, що розглядається як процес творчого руйнування, вперше досліджений Й. Шумпетером⁷¹. Саме тому виникає циклічний рух, який передбачає, за одними визначеннями — підйом, рецесію (спад), за нею депресію і нарешті оживлення⁷², за іншими — фази впровадження (час технологій), агресивного інвестування (час фінансів), синергії (час виробництва), зрілості (час засумніватися у самозадоволенні)⁷³. Іноземні джерела використовують терміни: експансія, бум, спад та депресія⁷⁴. Періодизацію циклічних коливань економічної динаміки, складену І.В. Одотюком, подано у табл. 4.

⁷¹ Шумпетер Йозеф А. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Йозеф А. Шумпетер; Пер. з англ. В. Старка. — Видання 2-е, допов. — К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2014. — С. 205–243.

⁷² Меньшиков С.М. Длинные волны в экономике. Когда общество меняет кожу / С. М. Меньшиков, Л. А. Клименко. — М.: Международные отношения, 1989. — С. 182.

⁷³ Перес К. Технологические революции и финансовый капитал. Динамика пузырей и периодов процветания / Карлота Перес; пер. с англ. Ф.В. Маевского. — М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2011. — С. 76–86.

⁷⁴ Snyder M. If Economic Cycle Theorists Are Correct, 2015 To 2020 Will Be Pure Hell For The United States / Michael Snyder // MND, May 12, 2014. — Available at: <http://michaelsnyder.mensnewsdaily.com/2014/05/if-economic-cycle-theorists-are-correct-2015-to-2020-will-be-pure-hell-for-the-united-states/>

Таблиця 4

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ЦИКЛІЧНИХ КОЛИВАНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИНАМІКИ

Назва економічного циклу (автор)	Тривалість, років	Рушійні сили періодизації	Особливості перебігу \ структури
Короткий цикл (Дж. Кітчін)	2-5 (40-59 місяців)	Коливання товарно-матеріальних запасів (на підприємствах)	Цикл виділяється і як вид циклічних коливань економічної кон'юнктури і як різновид скороченого за терміном торгово-промислового циклу
Діловий цикл К. Жугляра (або капіталістичний цикл К. Маркса)	7-12	Заміна морально застарілого обладнання на промислових підприємствах (коливання відсоткових ставок, цін, інвестицій впливають на зміну ВВП, інфляції та зайнятості)	Ф. Бродель виокремив інтерцикл Лабруса, рушійною силою якого постають коливання рівня ділової активності
Середній цикл (будівельний цикл) або цикл С. Кузнеця	16-25	Зміна динаміки демографічних процесів, інвестиційних вкладень у виробничі і невиробничі активи, споживчих витрат набувають відображення в «довгих коливаннях» динаміки економічного зростання	Цикл С.Кузнеця відображає коливання «відносних показників темпу економічного зростання, а не абсолютних показників ділової активності»
Великі цикли кон'юнктури або «довгі хвилі» М. Кондратьєва	50-60	Розширення інвестиційного процесу паралельно з впровадженням технічних новацій сприяють зростанню виробництва та попиту, що індукує підвищення рівня цін	Параметрами економічного аналізу є: індекс цін на товари, відсоткова ставка, рента, заробітна плата, обсяг виробництва (<i>економічний розвиток Англії, Франції, США; період 100-150 років, починаючи з другої половини XVIII ст.</i>)

Джерело: Високотехнологічна сфера промисловості України: ресурсні можливості розвитку: монографія / [Одотюк І. В., Саліхова О. Б., Мусіна Л. А. та ін.]; за ред. Одотюка І. В., НАН України, ДУ «Ін-т екон та прогнозів. НАН України». — К., 2013. — С. 8.

До викладених у табл. 4 чотирьох циклів економічної динаміки додають надвеликі цивілізаційні цикли з періодичністю у кілька сторіч, що спираються на епохальні відкриття⁷⁵. З наведеної табл. 4 видно, що впровадження технічних новацій відбувається в умовах «довгих хвиль». Саме тому значну увагу приділяють поняттю «Велика хвиля розвитку», визначаючи його як процес розповсюдження технологічної революції та відповідного технологічного укладу в економіці, що породжує структурні зміни у виробництві, розподілі, комунікаціях і

⁷⁵Кузык Б.Н. Россия — 2050: стратегия инновационного прорыва / Б. Н. Кузык, Ю. В. Яковец. — 2-е изд., доп. — М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2005. — С. 46.

споживанні та веде до потужних структурних змін у суспільстві⁷⁶. Це поняття виникло завдяки дослідженням М. Кондратьєва, які дозволили обґрунтувати існування «довгих хвиль» економічного розвитку, пов'язаних із втратою рівноваги третього порядку між так званими «основними капітальними благами» (промислові будівлі, інфраструктурні споруди, кваліфікована робоча сила) і всіма факторами, що визначають спосіб виробництва (існуючою галузевою структурою виробництва, сировинною базою і джерелами енергії, цінами, зайнятістю і суспільними інститутами, станом кредитно-грошової системи тощо)⁷⁷. Вирішальну роль у виникненні «довгих хвиль» відіграють інновації, а запровадження на їх основі нового технологічного укладу потребує належного фінансового забезпечення, яке є не тільки запорукою сталого економічного розвитку держави, а й своєрідним каталізатором ринкових трансформацій у суспільстві, передумовою впровадження інновацій та розвитку соціальної сфери в цілому⁷⁸.

Процес накопичення інвестиційного капіталу розглядається як один із основних факторів успішного технологічного розвитку, причому вкладення інвестиційного ресурсу концентрується у трьох напрямках — у фундаментальну науку і прикладні НДДКР, у промислове виробництво та у відтворення робочої сили; акцент при цьому зроблено на пріоритетності інвестиційних вкладень у науку і людський капітал⁷⁹. Останнє пояснюється тим, що широке впровадження поколінь техніки нового технологічного укладу, що лежить в основі Кондратьєвських циклів, радикальні зміни в умовах і організації виробництва вимагають нового рівня кваліфікації праці й приводять до перевероту, революції в освіті⁸⁰. Довгострокові циклічні коливання технічного і технологічного процесу тісно пов'язуються і з інституційними змінами. А.С. Гальчинський зазначає, що: «та чи інша техніко-економічна система у своєму розвитку наближається до своєї межі раніше інституційної. На цій основі виникає ефект запізнення

⁷⁶ Перес К. Технологические революции и финансовый капитал. Динамика пузырей и периодов процветания / Карлота Перес; пер. с англ. Ф.В. Маевского. — М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2011. — С. 46.

⁷⁷ Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения: Избранные труды / Н.Д. Кондратьев; Международный фонд Н.Д. Кондратьева и др.; ред. кол.: Абалкин Л. И. (пред.) и др.; сост. Яковец Ю.В. — М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2002. — С. 388–391; *Меньшиков С.М.* Длинные волны в экономике. Когда общество меняет кожу / С.М. Меньшиков, Л.А. Клименко. — М.: Международные отношения, 1989. — С. 14–15; *Гальчинський А.С.* Криза і цикли світового розвитку / А.С. Гальчинський. — К.: АДЕФ — Україна, 2009. — С. 75.

⁷⁸ Ткач С.В. Джерела фінансового забезпечення економічного зростання в Україні / С.В. Ткач // Фінансове забезпечення економічного зростання в Україні: стан, тенденції та перспективи: монографія / За ред. П. О. Нікіфорова. — Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. — С. 22.

⁷⁹ Оdotюк І.В. Технологічна структура промисловості України: реалії та перспективи розвитку / І.В. Оdotюк. НАН України. Інститут економіки та прогнозування. — К., 2009. — С. 27.

⁸⁰ Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения: Избранные труды / Н.Д. Кондратьев; Международный фонд Н. Д. Кондратьева и др.; ред. кол.: Абалкин Л. И. (пред.) и др.; сост. Яковец Ю. В. — М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2002. — С. 717.

інституційних перетворень. Структурна криза є по суті механізмом розв'язання саме цієї невідповідності»⁸¹, і схему відповідної кореляції довгих хвиль та інституційних циклів наведено у табл. 5.

Таблиця 5

ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ЦИКЛІВ, СТРУКТУРНИХ КРИЗ, СПЕЦИФІКИ ГОСПОДАРСЬКОГО МЕХАНІЗМУ І ФАЗ РОЗВИТКУ КАПІТАЛІЗМУ

Технологічні цикли (довгі хвилі)	Структурні кризи	Специфіка господарського механізму	Фази у розвитку капіталізму
1772–1825 рр.	1825 р.	Перехід від мануфактурного до фабричного способу виробництва	Початкова фаза
1825–1882 рр.	1873–1882 рр.	Механізм вільної конкуренції	Капіталізм вільної конкуренції
1882–1932 рр.	1929–1932 рр.	Механізм домінування монополій	Монополістичний
1932–1974 рр.	1973–1974 рр.	Державно-регульований ринковий механізм	Державно-монополістичний
1974–2009 рр.	2008–2009 рр.	Інтернаціонально-регульований ринковий механізм	Транснаціональний капіталізм. Початок пост-капіталізму

Джерело: Гальчинський А.С. Криза і цикли світового розвитку / А.С. Гальчинський. — К.: АДЕФ — Україна, 2009. — С. 82.

Таким чином, зародження нового технологічного укладу відбувається на низхідній фазі попередньої довгої хвилі і **збігається у часі з розгортанням в економіці кризи**, а час активного впровадження нового технологічного укладу відбувається на висхідній фазі наступної довгої хвилі і **збігається у часі з виходом економіки з цієї кризи, чому власне і сприяє впровадження передових продуктивних виробництв нового технологічного укладу**. Впровадження нового технологічного укладу потребує значних капітальних вкладень і одночасно з цим стримується необхідністю згорання виробництв попереднього домінуючого технологічного укладу. Саме на взаємодії цих процесів створюються можливості для технологічно менш розвинених країн наздогнати і навіть випередити технологічно розвиненіші країни, **отримавши статус країн випереджального розвитку**, а для розвинених країн — позбутися своїх виробництв попереднього домі-

⁸¹ Гальчинський А.С. Криза і цикли світового розвитку / А.С. Гальчинський. — К.: АДЕФ — Україна, 2009. — С. 82.

нуючого технологічного укладу переведенням їх до технологічно менш розвинених країн і впровадженням на їх місці виробництв нового технологічного укладу, законсервувати існуючу технологічну ієрархію світової економіки.

Впровадження нового технологічного укладу та фінансіалізація

Стан технологічного розвитку країн характеризується наявністю трьох і більше технологічних укладів: нового, що народжується і на довгий період часу визначатиме майбутній технологічний стан країни, основного домінуючого і одного чи більше попередніх, питома вага яких буде поступово зменшуватися.

Стратегічний характер для майбутнього країни має новий уклад, питома вага якого має збільшуватися. Саме він знаходиться у центрі уваги теорій інноваційного прориву і технологічних укладів, «довгої хвилі» Кондратьєва. Впровадження нового укладу для будь-якої країни може відбуватися трьома шляхами: 1) самостійною розробкою нових технологій; 2) розробкою нових технологій у кооперації з іншими країнами у рамках так званого техноглобалізму; 3) трансфером таких технологій. Очевидно, що для відстаючих країн найпростішим стає останній шлях, який, по-перше, вимагає більших витрат, а, по-друге, не гарантує отримання дійсно новітніх, проривних технологій через небажання країн-виробників таких технологій втрачати своє монополне становище. Самостійну розробку нових технологій у зв'язку з великими фінансовими витратами і необхідністю досягнення високого рівня науково-технічного розвитку можуть провадити лише розвинені країни. Перспективнішим виглядає шлях розробки і впровадження нового укладу у кооперації з іншими країнами у рамках техноглобалізму.

Усі шляхи отримання і впровадження у виробництво нових технологій, організації виробництв нового технологічного укладу передбачають необхідність вкладати значні обсяги капіталу. *В умовах фінансіалізації економіки основну частину глобального капіталу складає спекулятивний капітал, не зацікавлений у своїй трансформації у виробничий капітал. Саме цей спекулятивний капітал утворює в процесі запровадження нового технологічного укладу так звані «бульбашки» та їх «схлопування», які породжують кризові явища в економіці*⁸². Домінування на глобальному фінансовому ринку спекулятивних капіталів ускладнює для країн периферії одержання надійного джерела середньо- і довгострокових кредитів та вкладення інвестицій. Тому **фінансіалізація є чинником збереження диференціації**

⁸²Див.: Розділ 9. Резнікова Н.В. Економічні бульбашки в умовах зростання спекулятивної складової глобальної економіки // Світові фінанси: сучасні тенденції та перспективи розвитку: монографія / О.І. Рогач, О.В. Сніжко, З.О. Луцишин та ін.; за заг. ред. О.І. Рогача. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. — С. 163–184.

рівнів технологічного розвитку країн світу. Подолання значної і зростаючої диференціації технологічного розвитку світу у найближчому майбутньому навряд чи може бути досягнуто. У якості першого реального кроку у напрямку вирішення цієї проблеми слід трансформувати діючу світову фінансову систему⁸³, в основу якої покладено не забезпечену реальними цінностями грошову одиницю, яка створює можливості функціонування фінансової системи в незбалансованості з реальною економікою і цим спотворює процес її нормального відтворення.

Активізація процесу кредитування виробництва, збільшення виробничих інвестицій веде до зменшення питомої ваги фінансового капіталу, дефінансіалізації економіки⁸⁴. Тобто, **фінансіалізація економіки та підвищення технологічного рівня виробництва знаходяться у оберненому співвідношенні.** Зазначене не поширюється на розвинені країни, національні валюти яких є міжнародно визнаними, завдяки чому за свою валюту вони імпортують для свого реального сектору необхідні йому ресурси, забезпечуючи технологічний розвиток. Це підтверджує й аналіз нагромадження капіталу в умовах фінансової кризи та боргової переобтяженості, яка є одним із показників фінансіалізації економіки. «У США практично відсутній зв'язок між циклічністю розвитку економіки та нагромадженням капіталу, оскільки ця країна є емітентом світової резервної валюти і має змогу забезпечення нагромадження капіталу навіть у періоди економічної кризи»⁸⁵. Більше того, домінування США у глобальній економіці забезпечено не лише їх монополією на емісію світових грошей, але й перевагами у впровадженні виробництв п'ятого та шостого технологічних укладів.

*Країни-лідери не зацікавлені у випереджальному технологічному розвитку інших країн через намагання зберегти своє технологічне лідерство і завдяки цьому одержувати високу технологічну ренту, забезпечувати собі високий рівень життя*⁸⁶. Це підтверджують, зокрема, дослідження динаміки результатів рейтингів країн відповідно до глобального індексу інновацій (Global Innovation Index — GII).

⁸³ Сльозко О.О. Аналіз проблем регулювання валютних курсів і створення глобальної валюти Міжнародним валютним фондом / Олена Олександрівна Сльозко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. Вип.13. Частина 4. — Херсон, 2015. — С. 12–16.

⁸⁴ Залетный А.А. От «человека финансового» к «человеку творческому»: многообразие измерений и подходов / А.А. Залетный // Философия хозяйства. Альманах Центра общественных наук и экономического факультета МГУ имени М.В. Ломоносова. — 2014. № 3 (93). — С.181–188. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://istina.msu.ru/media/publications/article/753/74b/6520595/Zaletny_in_Philosophy_of_Economy_393.pdf

⁸⁵ Смець В.В. Нагромадження капіталу в умовах фінансової кризи та боргової переобтяженості / В.В.Смець // Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи. Зб.матеріалів Міжн. наук.-практ. конф. 25–26 грудня 2015року м. Одеса. — Одеса: Бондаренко М.О., 2015 — С. 41.

⁸⁶ «Як система тотальної влади грошей, гіперфінансіалізація, безперечно, принесла великі вигоди країнам-фінансовим лідерам». Білорус О.Г. Економічна глобалістика. Світ-система глобалізму: монографія / Олег Григорович Білорус. — К.: Університет «Україна», 2016. — С. 281.

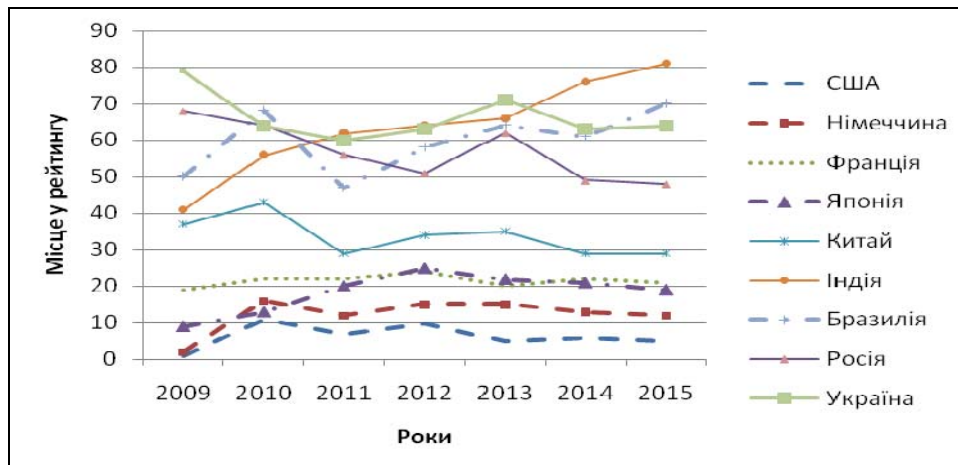

Рис. 1. Динаміка глобального індексу інновацій

Джерело: складено за The Global Innovation Reports 2008–2015

Дані рейтингів на рис. 1 відображають стабільне утримування розвиненими країнами своїх високих позицій, хоча спостерігаються певні зрушення і в динаміці транзитивних країн і країн, що розвиваються (Китай). Наведемо тренди динаміки місця країн: США — $y = 6,428x$; Німеччина — $y = 0,964x + 8,285$; Франція — $y = 0,142x + 20,85$; Японія — $y = 1,714x + 11,57$; Китай — $y = -1,642x + 40,28$; Індія — $y = 5,857x + 40,28$; Бразилія — $y = 2,25x + 50,71$; Росія — $y = -3x + 68,85$; Україна — $y = -1,285x + 71,42$.

Технологічний рівень країн світової периферії може підвищуватися двома принципово різними шляхами: шляхом наздоганяючого розвитку і шляхом випереджального розвитку.

Першим і головним чинником наздоганяючого розвитку є сама держава, зацікавлена у підвищенні конкурентоспроможності своєї економіки на світовому ринку⁸⁷. Для кожної держави важливого значення набуває питання формування національної інноваційної системи (НІС), вирішення якого пов'язане із збереженням і розвитком національних наукових систем, про що свідчить досвід трансформації наукових систем у країнах Центральної та Східної Європи⁸⁸. На державному рівні мають бути розроблені й впроваджені заходи, спрямовані проти можливості проведення на відкритому для вільного руху капіталу національному фінансовому ринку спекулятивних опе-

⁸⁷ Радзівська С.О. Глобальна економіка: конспект лекцій для студентів економічних напрямів підготовки усіх форм навчання / Радзівська С.О. — К.: СІК ГРУП УКРАЇНА, 2015. — С. 236–252.

⁸⁸ Єгоров І.Ю. Трансформація наукових систем в країнах Центральної та Східної Європи: можливі уроки для України / І.Ю. Єгоров // Наука та інновації. — 2015. — Том 11. — № 1. — С. 26–33.

рацій шляхом маніпулювання валютним курсом. Всесвітньо відомий фінансист Дж. Сорос наголошує: «фінансові ринки, у справи яких ніхто не втручається, мають схильність до крайнощів і зрештою руйнуються. Тому їх не можна залишати напризволяще; їхня діяльність має перебувати в полі зору органів фінансової влади і до певної міри керуватись ними»⁸⁹.

Другим чинником впровадження виробництв нових технологічних укладів у країнах світової периферії виступають транснаціональні корпорації (ТНК), діяльність яких спрямована на максимізацію своїх прибутків шляхом удосконалення глобального розподілу праці і застосування найновіших досягнень науково-технічного прогресу. Про це свідчить досвід нових індустріальних країн⁹⁰. ТНК мають країнами базування розвинені країни, реалізують їхні інтереси та не можуть бути чинником впровадження в країнах світової периферії випереджального технологічного розвитку. «Як би динамічно не здійснювався перехідним суспільством розвиток, що наздоганяє, воно залишиться позаду високорозвиненого», — зазначає К.Ю. Ягельська⁹¹. Наздогнати країни-лідери і навіть випередити їх стає можливим лише при переході від «траєкторії переслідування» до «руху на випередження» шляхом запровадження принципово нових технологій раніше за них. Така можливість виникає, відповідно до «довгих хвиль» Кондратьєва, раз на 50–60 років при запровадженні нових технологічних укладів, коли теоретично можливим стає технологічний стрибок відстаючих країн. Випереджальний розвиток потребує наявності наукової, технологічної та фінансової бази для впровадження виробництв нового технологічного укладу і пов'язаний із серйозними змінами життя усього суспільства. *Суб'єктом його здійснення і забезпечення може бути лише національна держава.*

Висновки

Глобальна криза 2008–2010 років показала визначальну роль фінансового сектору у перебігу глобальних процесів, посилення якої одержало назву «фінансіалізація». Цей термін виник на основі ідеології лібералізму у 1920-х роках і зазнав широкого використання з 1990-х років на основі утвердження наприкінці 1970-х — на початку 1980-х років ідеології неолібералізму, котра призвела в умовах роз-

⁸⁹ Сорос Дж. Джордж Сорос про глобалізацію; Пер. з англ. А. Фролін / Джордж Сорос. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. — С. 105.

⁹⁰ Рогач О. Транснаціональні корпорації та експорт нових індустріальних країн Азії: монографія / Олександр Рогач, Валентина Косміна. — К.: «Центр учбової літератури», 2016. — С. 118–128.

⁹¹ Ягельська К.Ю. Випереджаючий національний економічний розвиток : теоретико-методологічні та прикладні аспекти / К. Ю. Ягельська. — К.: «Видавництво «Центр учбової літератури», 2015. — С. 146.

витку глобалізації до такої трансформації фінансового сектору, яка врешті-решт одержала назву фінансіалізації.

Фінансіалізація гіпертрофовано збільшує обсяги глобального фінансового сектору, посилює його роль у розширеному відтворенні глобальної економіки, перерозподіляє на свою користь доходи глобального реального сектору, відволікаючи необхідні для його розвитку фінансові ресурси та стримуючи цим процес технологічного оновлення виробництва. Країни світового ядра, фінансовий сектор яких відіграє провідну роль у глобальному фінансовому секторі, отримують можливість перерозподіляти на свою користь доходи реального сектору країн світової периферії і тому виступають ініціаторами фінансіалізації.

Впровадження нового технологічного укладу створює можливості для технологічного розвитку країн периферії, але домінування в умовах фінансіалізації на глобальному фінансовому ринку спекулятивних капіталів ускладнює одержання ними надійного джерела середньо- і довгострокових кредитів і вкладення інвестицій. Для розвинених країн створюються можливості позбутися своїх виробництв попереднього домінуючого технологічного укладу переведенням їх до технологічно менш розвинених країн і впровадженням на їх місці виробництв нового технологічного укладу законсервувати існуючу технологічну ієрархію глобальної економіки. Тому фінансіалізація є чинником збереження диференціації рівнів технологічного розвитку країн світу.

При запровадженні нового технологічного укладу країни периферії теоретично мають можливість реалізувати випереджальний технологічний розвиток, здійснивши технологічний стрибок, але це стає можливим лише за наявності відповідної наукової, технологічної та фінансової бази і потребує серйозних змін життя усього суспільства. Єдиним суб'єктом здійснення такого стрибка може бути лише національна держава.

Глобальна криза 2008–2010 рр. відповідно до теорій «довгих хвиль» М. Кондратьєва і циклічних процесів ділової активності Й. Шумпетера спричинена впровадженням у світову економіку виробництв шостого технологічного укладу, але статусу глобальної набула завдяки фінансіалізації світової економіки.

Список літератури

1. *Андрощук Г.О.* Національні інноваційні системи: еволюція, детермінанти результативності: монографія / Г.О. Андрощук, С.А. Давимука, Л.І. Федулова. — К.: Парламентське видавництво, 2015. — 512 с.

2. *Антонюк Л.Л.* Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: монографія / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. — К.: КНЕУ, 2003. — 394 с.
3. *Білорус О.Г.* Економічна глобалістика. Світ-система глобалізму: монографія / Олег Григорович Білорус. — К.: Університет «Україна», 2016. — 536 с.
4. *Білорус О.Г.* Гіперфінансіалізація світової економіки та її глобальні проблеми й наслідки / О.Г. Білорус // *Фінанси України*. — 2014. — № 10. — С.24–31.
5. *Білорус О.Г.* Політекономія світ-системи фінансово-економічного глобалізму: нові тенденції та закономірності розвитку глобального фінансового сектору / О.Г. Білорус // *Фінанси України*. — 2015. — № 5. — С. 7–15
6. *Білорус О.Г.* Політекономія світ-системи фінансово-економічного глобалізму: нові тенденції та закономірності розвитку глобального фінансового сектору / О.Г. Білорус // *Фінанси України*. — 2015. — № 6. — С. 7–14.
7. *Буквич Р.* Финансиализация и современные экономические кризисы / Буквич Райко, Ощич Часлав // *Вестник НГИЭИ*. №3 (22), 2013 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/finansializatsiya-i-sovremennye-ekonomicheskie-krizisy>
8. Високотехнологічна сфера промисловості України: ресурсні можливості розвитку: монографія / [Одотюк І. В., Саліхова О. Б., Мусіна Л. А. та ін.]; за ред. д.е.н. Одотюка І.В., НАН України, ДУ «Ін-т екон та прогнозів. НАН України». — К., 2013. — 391 с.
9. Выход из кризиса: на пути к более совершенной модели равноправного и устойчивого роста. Доклад специальной группы профсоюзных экспертов // Ред. Дэвид Коутс. Пер. с англ. — Брюссель: Европейский профсоюзный институт (ЕПИ/ETUI), 2011. — 278 с. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://perc.ituc-csi.org/IMG/pdf/vyход_iz_krizisa_rus_edited_cle0335d5.pdf
10. *Гальчинський А.С.* Криза і цикли світового розвитку / А.С. Гальчинський. — К.: АДЕФ — Україна, 2009. — 392 с.
11. *Грищенко Т.В.* Вплив фінансіалізації економіки на функціонування граничних ринків капіталу / Т.В. Грищенко, Г.В. Анзіна // *Проблеми економіки*. — 2015. — № 1. — С.16–21.
12. *Дмитренко М.Й.* Посткризова філософія розвитку глобальної економіки: вектори трансформації / М.Й. Дмитренко, М.М. Свічинський // *Фінансовий простір*. — 2011. — № 3. — С. 7–13.
13. *Економічна теорія: Політекономія: підручник* / за ред. В.Д. Базилевича. — 8-ме вид., переробл. й доповн. — К.: Знання, 2012. — 702 с.
14. *Єгоров І.Ю.* Трансформація наукових систем в країнах Центральної та Східної Європи: можливі уроки для України / І.Ю. Єгоров // *Наука та інновації*. — 2015. — Том 11. — № 1.— С. 26–33.
15. *Ємець В.В.* Нагромадження капіталу в умовах фінансової кризи та боргової переобтяженості / В.В. Ємець // *Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи*. Зб. матеріалів Міжн. наук.-практ. конф. 25-26 грудня 2015 року, м. Одеса. — Одеса: Бондаренко М.О., 2015 — С. 40–42.

16. *Єщенко П.С.* Світу потрібен новий вектор розвитку: від bubbleeconomics — до економіки людини / П.С. Єщенко // Економіка України. — 2014. — № 6. — С. 4–22.
17. *Залетный А.А.* От «человека финансового» к «человеку творческому»: многообразие измерений и подходов // А.А. Залетный // *Философия хозяйства*. Альманах Центра общественных наук и экономического факультета МГУ имени М.В. Ломоносова. — 2014. №3 (93). — С. 181–188. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://istina.msu.ru/media/publications/article/753/74b/6520595/Zaletny_in_Philosophy_of_Economy_393.pdf
18. *Кальченко Т.В.* Глобальна економіка / Т.В. Кальченко. — К.: КНЕУ, 2009. — 364 с.
19. *Козьменко С.М.* Фінансіалізація економіки та її вплив на індикатори соціально-економічного розвитку окремих країн / С.М. Козьменко, М.В. Корнеев, В.В. Македон // *Актуальні проблеми економіки*. — 2014. — № 11. — С. 290–298.
20. *Кондратьев Н.Д.* Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения: Избранные труды / Н.Д. Кондратьев; Международный фонд Н.Д. Кондратьева и др.; Ред. кол.: Абалкин Л.И. (пред.) и др.; сост. Яковец Ю.В. — М.: Издательство «Экономика», 2002. — 767 с.
21. *Кузык Б.Н.* Россия — 2050: стратегия инновационного прорыва / Б.Н.Кузык, Ю.В.Яковец. — 2-е изд., доп. — М.: Издательство «Экономика», 2005. — 624 с.
22. *Лук'яненко Д.Г.* Глобальна економічна інтеграція: монографія / Дмитро Григорович Лук'яненко. — К.: ТОВ«Національний підручник», 2008. — 220 с.
23. *Лук'яненко О.Д.* Інноваційні фактори глобальної конкурентоспроможності: монографія / Ольга Дмитрівна Лук'яненко. — К.: КНЕУ, 2015. — 298 с.
24. *Лукьянов В.С.* Финансиализация как проявление глобализационной трансформации / В.С.Лукьянов // *Актуальні проблеми економіки*. — 2013. — № 4 (142). — С. 15–23.
25. *Малицкий Б.А.* Наука, технологии, инновации и национальная безопасность: теоретические и прикладные аспекты / Борис Антонович Малицкий. — Макаров: КЖТ «София», 2014. — 58 с.
26. *Малицкий Б.А.* Неoliberalism и кризис инновационного развития экономики. Формула кризиса / Б.А. Малицкий. Изд. второе. — К.: Феникс, 2013. — 64 с.
27. *Меньшиков С.М.* Длинные волны в экономике. Когда общество меняет кожу / С.М. Меньшиков, Л.А. Клименко. — М.: Международные отношения, 1989. — 272 с.
28. *Одотюк І.В.* Технологічна структура промисловості України: реалії та перспективи розвитку / І.В. Одотюк // НАН України. Інститут економіки та прогнозування. — К., 2009. — 304 с.
29. *Осик Ю.И.* Деглобализация мировой экономики как следствие ее финансиализации / Ю.И. Осик // *Economic sciences. International journal of applied and fundamental research*. — 2014. — № 1. — С. 202–205.
30. *Перес К.* Технологические революции и финансовый капитал. Динамика пузырей и периодов процветания / Карлота Перес; пер. с англ. Ф.В. Маевско-го. — М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2011. — 232 с.

31. *Печоник О.И.* Предпосылки и изменения методологии управления финансовой системой / О.И. Печоник // *Фінансовий простір*. — 2011. — № 2. — С. 78.
32. *Радзієвська С.О.* Глобальна економіка: конспект лекцій для студентів економічних напрямів підготовки усіх форм навчання / Радзієвська С.О. — К.: «СІК ГРУП УКРАЇНА», 2015. — 344 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.nbuv.gov.ua (наукова електронна бібліотека).
33. *Рогач О.* Транснаціональні корпорації та експорт нових індустріальних країн Азії: монографія / О. Рогач, В. Косьміна. — К.: Центр учбової літератури, 2016. — С. 118–128.
34. *Світові фінанси: сучасні тенденції та перспективи розвитку: монографія / О.І. Рогач, О.В. Сніжко, З.О. Луцишин та ін.; за заг. ред. О.І. Рогача.* — К.: «Київський університет», 2013. — 351 с.
35. *Сіденко В.* Борги: час брати і час віддавати. Глобальні тенденції та виклики для України: аналіт. доп. / В. Сіденко, В. Юрчишин, К. Маркевич. — К.: Заповіт, 2015. — 72 с.
36. *Сльозко О.О.* Аналіз проблем регулювання валютних курсів і створення глобальної валюти Міжнародним валютним фондом / Олена Олександрівна Сльозко // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. Вип.13. Частина 4.* — Херсон, 2015. — С. 12–16.
37. *Сорос Дж.* Джордж Сорос про глобалізацію; Пер. з англ. А. Фролкін / Джордж Сорос. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. — 173 с.
38. *Технологічний уклад.* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Технологический_уклад
39. *Технологические революции.* [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://terme.ru/dictionary/906/word/tehnologicheskie-revoljuci>
40. *Технологические революции в истории человечества.* [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://masters.donntu.org/2012/fkita/chekunkov/library/philosophy.htm>
41. *Ткач С.В.* Джерела фінансового забезпечення економічного зростання в Україні / С.В. Ткач // *Фінансове забезпечення економічного зростання в Україні: стан, тенденції та перспективи: монографія / За ред. П. О. Нікіфорова.* — Чернівці: ЧНУ, 2015. — С. 22–41.
42. *Филипенко А.С.* Экономическая глобализация: истоки и результаты / Антон Сергеевич Филипенко. — М.: Экономика, 2010. — 511 с.
43. *Чуманская О.А.* Финансиализация глобальной экономики и ее последствия для России / О.А. Чуманская // *Молодой ученый.* — 2015. — № 19 (99). Октябрь. — С. 437–442.
44. *Чухно А.А.* Твори: У 3 т. / НАН України, Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Наук.-дослід. фін. ін.-т при М-ві фін. України. / А.А. Чухно. — К., 2006. Т. 2: Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика. — 2006. — 512 с.
45. *Шнирков О. І.* Конкурентна політика Європейського Союзу / Шнирков Олександр Іванович. — К.: Київський університет, 2015. — 110 с.
46. *Шумпетер Йозеф А.* Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Йозеф А. Шумпетер

тер; Пер. з англ. В. Старка. — Видання 2-е, допов. — К.: Києво-Могилянська академія, 2014. — 246 с.

47. Ягельська К.Ю. Випереджаючий національний економічний розвиток: теоретико-методологічний та прикладний аспекти / К.Ю. Ягельська. — К.: Центр учбової літератури, 2015. — 350 с.

48. *Arnoldi J.* Derivatives: Virtual Values and Real Risks / Jakob Arnoldi // *Globalization and Economy. Vol. 2. Globalizing Finance and the New Economy* / Ed. by P. James, H. Patomaki. — Los Angeles: Sage publications, 2007 (Central currents in globalization). — P. 91–110.

49. *Blackburn R.* Finance and the Fourth Dimension / Robin Blackburn // *NLR* 39, May-June 2006. Available at: <https://newleftreview.org/II/39/robin-blackburn-finance-and-the-fourth-dimension>

50. *Collins M.* Financialization of the Economy Hurts Manufacturing / Michael Collins // *Industry Week. Advancing the Business of Manufacturing*. Sep. 25, 2015. — Available at: <http://www.industryweek.com/competitiveness/financialization-economy-hurts-manufacturing>

51. Financialization. — Available at: <https://en.wikipedia.org/wiki/Financialization>

52. *Foster J.B.* The financialization of capitalism / John Bellamy Foster // *Monthly Review*. — 2007. — Vol. 58. — No. 11. — P. 1–14.

53. *Ilyina A., Samaniego R.* Technology and Financial Development / Anna Ilyina, Roberto Samaniego // *IMF Working Paper (Anna Ilyina and Roberto Samaniego), «Technology and Finance.» IMF Working Paper 08/182, 2008.* — 39 p.

54. IMF Global Financial Stability Report (GFSR). Statistical Appendix. — April 2014. — P. 153. — Available at: <https://www.imf.org/External/Pubs/FT/GFSR/2014/01/pdf/statapp.pdf>

55. IMF Global Financial Stability Report (GFSR). Statistical Appendix. — October 2014. — P. 163. — Available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/gfsr/2014/02/pdf/statapp.pdf>

56. Introduction: Financialization and the World Economy [Electronic resource] / Ed. by Gerald A. Epstein, 2005. — P. 3–16. — Access mode: <http://www.peri.umass.edu/fileadmin/pdf/programs/globalization/financialization/chapter1.pdf>

57. *Kotz D.M.* Neoliberalism and Financialization / David M. Kotz // This paper was written for a conference in honor of Jane D'Arista at the Political Economy Research Institute, University of Massachusetts, Amherst, May 2-3, 2008. University of Massachusetts, March 29, 2008. — 21 p.

58. *Lapavitsas C.* The Era of Financialization // *Dollars and Sense*. — An Interview with Costas Lapavitsas, a professor of economics at SOAS, University of London, and the author of *Financialised Capitalism: Expansion and Crisis* (Maia Ediciones, 2009) and *Profiting Without Producing: How Finance Exploits Us All* (Verso, 2014): Parts 1 and 2. May/June 2014. — Available at: <http://www.dollarsandsense.org/archives/2014/0414lapavitsas.html>

59. *Leathers Ch. G.* The Schumpeterian Role of Financial Innovations in the New Economy's Business Cycle / Charles G. Leathers and J. Patrick Raines // *Globalization and Economy. Vol. 2. Globalizing Finance and the New Economy* /

Ed. by P. James, H. Patomaki. — Los Angeles: Sage publications, 2007 (Central currents in globalization). — P. 154-171.

60. *Palley T.I.* Financialization: What It Is and Why It Matters / Thomas I. Palley // Paper presented at a conference on «Finance-led Capitalism? Macroeconomic Effects of Changes in the Financial Sector,» sponsored by the Hans Boeckler Foundation and held in Berlin, Germany, October 26-27, 2007. — Paper No. 525. — Washington: The Levy Economics Institute and Economics for Democratic and Open Societies Working, 2007. — 31 p.

61. *Patnaik P.* Globalization of Capital and the Theory of Imperialism / P. Patnaik // Globalization and Economy. Vol. 2. Globalizing Finance and the New Economy / Ed. by P. James, H. Patomaki. — Los Angeles: Sage publications, 2007 (Central currents in globalization). — P. 28-41.

62. Report of the Secretary-General of UNCTAD to UNCTAD XIII. Development-led globalization: Towards sustainable and inclusive development paths. — New York; Geneva: UN, 2011. — 136 p.

63. *Snyder M.* If Economic Cycle Theorists Are Correct, 2015 To 2020 Will Be Pure Hell For The United States / Michael Snyder // MND, May 12, 2014. — Available at: <http://michaelsnyder.mensnewsdaily.com/2014/05/if-economic-cycle-theorists-are-correct-2015-to-2020-will-be-pure-hell-for-the-united-states/>

64. *Soederberg S.* The Transnational Debt Architecture and Emerging Markets: The Politics of Paradoxes and Punishment / Susanne Soederberg // Globalization and Economy. Vol. 2. Globalizing Finance and the New Economy / Ed. by P. James, H. Patomaki. — Los Angeles: Sage publications, 2007 (Central currents in globalization). — P. 50-51.

65. *Sultan O.* Government Policies: A Catalyst for a Nation's Innovation Growth / Osman Sultan // Foreword. The Global Innovation Index 2015. Effective Innovation Policies for Development. P. XI. Available at: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_gii_2015.pdf

66. The Global Financial Crisis: Analysis and Policy Implications / Dick K. Nanto [Coordinator, Specialist in Industry and Trade] // Report for Congress, Prepared for Members and Committees of Congress. October 2, 2009. — Washington: Congressional Research Service, 2009. — 151 p.

67. The Global Innovation Index 2008-2009. The World's Top Innovators. — Johnson Cornell University, INSEAD The Business School for the World, World Intellectual Property Organization. — 448 p.

68. The Global Innovation Index 2009-2010. The World's Top Innovators. — Johnson Cornell University, INSEAD, WIPO. — 448 p.

69. The Global Innovation Index 2011. Accelerating Growth and Development. — Johnson Cornell University, INSEAD, WIPO. — 358 p.

70. The Global Innovation Index 2012. Stronger Innovation Linkages for Global Growth. — Johnson Cornell University, INSEAD, WIPO. — 440 p.

71. The Global Innovation Index 2013. The Local Dynamics of Innovation. — Johnson Cornell University, INSEAD, WIPO. — 392 p.

72. The Global Innovation Index 2014. The Human Factor in Innovation. — Johnson Cornell University, INSEAD, WIPO. — 400 p.

73. The Global Innovation Index 2015. Effective Innovation Policies for Development. — Johnson Cornell University, INSEAD The Business School for

the World, World Intellectual Property Organization. — 418 p. Available at:http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_gii_2015.pdf

74. *Turbeville W.* Financialization and a New Paradigm for Financial Markets / Wallace Turbeville // Financial Pipeline Series. — Demos. New Economic Paradigms. Rockefeller Foundation (Innovation for the next 100 years), 2013. — 23 p.

Стаття надійшла до редакції 1.02.2016.